

AQRAR SAHƏNİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİ SİSTEMİNİN METODİKİ BAZASININ XARAKTERİSTİKASI

N.Y.HÜSEYNQULİYEV
Az.ETKTİ və Tİ

Aqrar sahənin innovasiyalı-intensiv inkişaf kursunun reallaşdırılması şəraitində fəaliyyətdə olan dövlət tənzimlənməsi sisteminin səmərəliliyi, həlledici dərəcədə adekvat metodiki bazanın formalaşmasından asılıdır. Bu digər amillərlə sahənin dövlət tənzimlənməsinin metodiki bazasının kompleks səciyyələndirilməsi məsələlərini aktuallaşdırır. Məqalə müvafiq məsələlərə həsr olunmuşdur.

Açar sözlər: metodiki baza, göstəricilər, tənzimləmə, aqrar sahə, dövlət dəstəyi

Xalis bazar prinsiplərinin özünü doğrultmadığı müasir dövrdə milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi sisteminin inkişaf imkanları və meyilləri, bu prosesin bütün iştirakçılarının, o cümlədən iş adamlarının, müvafiq dövlət strukturlarının, tədqiqatçıların diqqət mərkəzindədir. Dövlətin himayəsinə daha çox ehtiyacı olan kənd təsərrüfatında və onunla sıx qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərərək əhalini ərzaq məhsulları və sənayeni xammalla təmin edən sahələrdə inkişafın səmərəli tənzimlənməsi, o cümlədən metodiki təminat məsələləri, bu baxımdan xüsusilə aktualdır.

Dövlət tənzimlənməsi: sistem əmələgətirmə və metodiki bazanın formalaşması. XXI əsrdə bazar münasibətlərinin tarazlı, başqa sözlə sosial, iqtisadi, ekoloji və digər tələblərə adekvat inkişafı, xüsusilə aqrar sahədə dövlətin fəal mövqeyini tələb edir. Son onilliklərin təcrübəsi iqtisadi proseslərin bazar avtomatizminin öhdəsinə buraxılmasının arzuolunmaz nəticələr verdiyini göstərir. Araşdırmalar belə deməyə əsas verir ki, "bazar münasibətləri şəraitində iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi bir neçə obyektiv səbəblərdən irəli gəlir...Bazar sisteminin formalaşması, ilk növbədə iqtisadi tənzimləyicilərin kortəbii fəaliyyəti üzərində qurulduğundan bazar mexanizmi iqtisadiyyatda formalaşan disproporsiyaları həmin anda aradan qaldırmaq iqtidarında olmur. Bu da tarazlığın bərpa edilməsi tədbirlərinə ehtiyacı mütləqləşdirir (1, s.16-17).

İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi dövlətin idarəetmə funksiyasının tərkib hissəsi olmaqla iqtisadi subyektlərin fəaliyyətini nizamlayan qaydaların müəyyənləşdirilməsi və dəyişən şəraitə adekvat dəyişikliklərin həyata keçirilməsini, nəzarət və koordinasiya tədbirlərinin icrasını, bu və ya digər sahədə prioritetlərin əsələndirilməsi və müvafiq normativlərin hazırlanmasını nəzərdə tutur. Aqrar və aqrar-sənaye sahələrinin milli çərçivədə sistem əmələgətirmə qabiliyyəti, onların fəaliyyətinin və

inkişafının tənzimlənməsi istiqamətlərinin geniş diapazonunu şərtləndirir. Həmin sahələrin inkişafının tənzimlənməsi, makro və mezo səviyyəli aşağıdakı problemlərin həllinə xidmət edir:

- məhsuldar qüvvələrin səmərəli yerləşdirilməsi;
- iqtisadi fəallığın gücləndirilməsi;
- innovasiyalı-intensiv inkişaf imkanlarının reallaşdırılması;
- sosial- iqtisadi inkişaf proqramlarının icrası;
- iqtisadiyyatda mütərəqqi struktur dəyişikliklərinin aparılması;
- investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması, daxili investorların fəallığının təşviq edilməsi;
- əhalinin sosial təminatı və onun gücləndirilməsi;
- qabaqlayıcı antiböhran tədbirlərinin həyata keçirilməsi;
- təsirli inhisarçılıq və haqsız rəqabət sisteminin yaradılması və onun fəaliyyətinin təmin edilməsi;
- idxalın əvəzlənməsi və ixrac potensialının fəallaşdırılması;
- integrasiya əlaqələrinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, kooperaasiyanın təşviqi və i.ə.

Aqrar sahədə tənzimlənmənin müxtəlif formaları (büdcə-vergi, pul-kredit, inzibati-iqtisadi, qiymət tənzimlənməsi, indikativ planlaşdırma və i.ə.) fərqli metodiki yanaşma tələb edir. Aqrar bazar subyektlərinə təsir baxımından iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi metodlarının (birbaşa və dolaylı) fərqləndirilməsi iqtisadi proseslərə müdaxilə dərəcəsini nəzərə almağı metodiki cəhətdən aktuallaşdırmış olur. Bununla belə, sahədə iqtisadi proseslərə müdaxilənin eyni dərəcəsində tətbiq edilən üsulların belə, metodiki təminatında nəzərəcarpacaq fərqlər müşahidə olunur. Məsələn ondadır ki, birbaşa təsir metodu kimi kənd təsərrüfatına dövlət sifarişləri dövlət və təsərrüfatçılıq subyektləri arasında müəyyən miqdarda və müddətdə məhsul istehsalı, bazarın müəyyən seqmentində təklifin stimullaşdırılması, yeni texnologiyaların tətbiqi və i.ə. kimi məsələlərin müqavilə

əsasında rəsmiləşdirilməsi və icrasını nəzərdə tutur-
sa, dövlət büdcəsindən kənd təsərrüfatı məhsulları
istehsalçılarına prioritet sahənin inkişafı üçün verilən
subsidiyalar, adətən ərzaq təhlükəsizliyinin təminatı-
na , dotasiyalar, dəyək ki, enerji
daşıyıcılarının qiymətində baş verən dəyişikliklərlə
əlaqədar yaranan disproporsiyanın aradan
qaldırılmasına xidmət edir.

İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin dolayı
üsulları əmtəə-pul alətlərindən, o cümlədən vergitut-
manın səviyyəsi, vergi güzəştləri sistemi, qiymətlər-
in tənzimlənməsi, resurslara görə haqq, kredit tən-
zimlənməsi, idxal-ixracın gömrük tənzimlənmə-
sindən istifadəni nəzərdə tutur. Bu üsullar əmtəə və
maliyyə bazarının demək olar ki, bütün seqment-
lərində oyun qaydalarını müəyyənləşdirməklə (və ya
onu ciddi surətdə dəyişdirməklə) təsərrüfatçılıq
subyektlərin maraqlarına təsir göstərir. Aqrar
sahənin inkişafının dövlət tənzimlənməsinin dolayı
üsulları, həmçinin istehsal-kommersiya fəaliyyətinin
proqramlaşdırılmasından, proqnozlaşdırmada eks-
pert qiymətləndirmələrindən və ssenari üsulundan
istifadəni nəzərdə tutur.

Tənzimləyici təsirlər sisteminin müvafiq elmi
ədəbiyyatda qəbul edilmiş xarakteristikası, onun ölkə-
nin inkişaf səviyyəsindən, resurs potensialından,
yaxın iqtisadi tarixindən, milli inkişaf strategiyasın-
dan asılı olaraq modifikasiyasını nəzərə alır. Bazar
iqtisadiyyatı şəraitində aqrar sahənin inkişafı tənzim-
ləmənin xarakteri və miqyasından, idarə olunan amil-
lərin və onların fəaliyyət göstərdiyi mühitin səciy-
yəsindən asılıdır. "Sözün geniş mənasında tənzim-
ləmə dedikdə, idarəetmə obyektinin fəaliyyəti üçün
daha əhəmiyyətli olan dəyişənlərin tələb olunan
kəmiyyətlərinin təmin olunması prosesidir (2, s.474).

İqtisadiyyatın və onun aparıcı sahəsi olan aqrar
iqtisadiyyatın tənzimlənməsi sisteminin kəmiyyət
xarakteristikaları tənzimləməyə konseptual yanaş-
malardan, bilavasitə asılıdır. Məlum olduğu kimi,
həmin istiqamətlər qismində, ilk növbədə:

- iqtisadiyyatda dövlətin iştirakının minimum,
iqtisadi sərbəstliyin yüksək səviyyəsini nəzərdə
tutan tənzimləmənin həyata keçirilməsi;
- iqtisadiyyatda dövlətin, rəqabət mühitini
dəstəklənməsini nəzərdə tutaraq sosial-iqtisadi
inkişaf prioritetlərinə əsaslanan fəal iştirakı;
- antiböhran idarəetməsi meyarlarına adekvat
tənzimləyici təsirlər;
- xarici ticarətin liberallaşması çağırışlarına uyğun
olaraq tənzimləyici təsirlərin minimumlaşdırıl-
ması və i.a. qeyd olunmalıdır.

Göstərilən istiqamətlər üzrə tənzimlənmə siste-
mində və ondan istifadə prosesində tətbiq edilən
üsullar, ümumilikdə metodiki təminat, əhəmiyyətli
dərəcədə fərqlənir.

İqtisadi sərbəstliyin yüksək səviyyəsini nəzərdə

tutan tənzimləmə istiqamətində dövlətin iqtisadiy-
yata təsiri maliyyə-kredit alətləri vasitəsilə həyata
keçirilir. Metodiki baxımdan iqtisadiyyatda dövlətin
iştirakının minimumlaşdırılmasını və dolayı yolla
tənzimləmə prosesində ümumi, statistik və bir sıra
digər üsullardan istifadə edilir. Sadalanan təhlil və
proqnozlaşdırma üsulların nəticələrinin formallaşma
vəziyyəti, başqa sözlə ümumiləşdirmələrin kəmiy-
yətə ifadə olunması səviyyəsi ciddi surətdə fərqlə-
nir. Belə ki, tənzimləmənin ümumi üsullarının
(məntiqi, sistemli və i.a. təhlil) tətbiqi sayəsində
aqrar fəaliyyətin makroiqtisadi mühitini səciyyələn-
dirməklə, sosial-iqtisadi proseslərin gedişini
izləməklə, bir sözlə kompleks kəmiyyət və keyfiyyət
təhlili sayəsində əldə olunan nəticələr hadisələri
qabaqcadan görməyə, bu və ya digər dərəcədə imkan
versə də, heş də həmişə perspektiv parametrlərin
zəruri detallaşdırılmasını təmin etmək olmur.

**Tənzimləmə və aqrar sahənin dəstəklən-
məsinin göstəricilər sistemi.** Aqrar sahədə
tənzimlənmə prosesinin kəmiyyət xarakteristikaları,
aktual və kifayət qədər geniş əhatəli aşağıdakı
məsələlərin həllində istifadə olunur:

- struktur təkmilləşdirmələri;
- istehsalın intensiv inkişafının məqbul iqtisadi və
ekoloji hədlərinin müəyyən olunması və
kənarlaşmaların aradan qaldırılması;
- investisiya tələbatının ödənilməsi;
- kəndin sosial-iqtisadi inkişafının proqnozlaşdırıl-
ması;
- dövlət satınalmalarının həcmi və strukturunun
müəyyənləşdirilməsi;
- aqrar-ərzaq bazarında haqsız rəqabətin qarşısının
alınması;
- kənd təsərrüfatının çoxfunksiyalılığının təminatı
və i.a.

Aqrar sahənin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi
sistemi müxtəlif inkişaf səviyyəsinə malik ölkələrdə
fərqli olmaqla, özünəməxsus göstəricilər sistemi va-
sitəsilə xarakterizə olunur. Qlobal ərzaq təhlükəsiz-
liyi aktuallaşdıqca, sahəyə dövlət dəstəyinin xarak-
teri, habelə onun metodiki və informasiya aspektləri
tədqiqatçıların və beynəlxalq təşkilatların diqqətini
cəlb edir. Bu baxımdan, İqtisadi Əməkdaşlıq və
İnkişaf Təşkilatının (İƏİT) və Ümumdünya Ticarət
Təşkilatının (ÜTT) tövsiyə etdiyi göstəricilər
sistemindən istifadə imkanlarına münasibət
bildirmək, zənnimizcə yerinə düşərdi. Son onillikdə
həmin sistemin postsovet məkanı ölkələrində
istifadəsi məsələləri daha fəal tədqiq olunur.

Kənd təsərrüfatına tövsiyə olunan dövlət dəstəyi
sisteminin göstəriciləri, əsasən aşağıdakı qruplara
bölünür:

1. Kənd təsərrüfatı istehsalçılarına dəstəyin qiymətləndirilməsi göstəriciləri.
2. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehlakçılarına

dəstəyin qiymətləndirilməsi göstəriciləri.

3. Kənd təsərrüfatına məcmu dəstəyin qiymətləndirilməsi göstəriciləri" (3, s.3).

Beynəlxalq təcrübədə kənd təsərrüfatı istehsalçılarına dövlət dəstəyinin qiymətləndirilməsi üçün

tətbiq edilən bazar qiymətlərinin və istehsalçıların dəstəklənməsi göstəricilərinin, habelə istehsalçıların müdafiəsinin və istehsalçılara köməyin nominal göstəricilərinin səciyyəsi və şərhini verək (cədvəl 1).

Cədvəl 1. Beynəlxalq təcrübədə (İƏİT) kənd təsərrüfatı istehsalçılarına dövlət dəstəyinin qiymətləndirilməsi üçün tövsiyə edilən göstəricilər

Göstərici	Səciyyə	Şərh
Bazar qiymətlərinin dəstəklənməsi	vergiödəyiciləri və istehlakçılar tərəfindən kənd təsərrüfatı istehsalçılarına məcmu transferlərin illik dəyərinə bərabərdir	Daxili bazar və sərhəd (arayış) qiymətləri arasında fərqi əks etdirir
Istehsalçının dəstəklənməsi	Sahəyə büdcə ayırmaları şəklində birbaşa və bazar qiymətlərinin dəstəklənməsinə yönəlmiş dolayı dəstəyi əhatə edir	Vergiödəyiciləri və istehlakçılardan kənd təsərrüfatı istehsalçılarına transferlərin məcmu dəyərini əks etdirir
Istehsalçının müdafiəsinin nominal göstəricisi	Kənd təsərrüfatı məhsulları qiymətlərinin tənzimlənməsindən irəli gələn müəyyən kəmiyyət effekti olmaqla, istehsalçı (büdcədən ödəmələr nəzərə alınmaqla) və arayış qiymətlərinin nisbətində bərabərdir	Göstərici vahiddən böyük olduqda daxili istehsal məhsullarının qiymətləri dünya qiymətlərindən yüksək olur
Istehsalçıya köməyin nominal göstəricisi	Göstərici istehsalçıya həm büdcədən, həm də digər mənbələrdən ödənişləri nəzərə alır	Göstərici vahiddən böyük olduqda daxili istehsalçı, büdcə transferləri nəzərə alınmaqla azad ticarət şəraitindən daha yüksək gəlir əldə edir

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına dövlət dəstəyinin qiymətləndirilməsi üçün beynəlxalq təcrübədə istifadə olunan - bazar qiymətlərinin dəstəklənməsi (BQD) göstəricisinin, istehsalçının dəstəklənməsi (İD) göstəricisinin, istehsalçının müdafiəsinin nominal göstəricisinin (İMN), istehsalçıya köməyin nominal göstəricisinin (İKN) aşağıdakı qaydada hesablanması tövsiyə olunur:

$$BQD = \sum_{i=1}^k (Q_i^p - Q_i^b) H_i^m \quad (1)$$

$$ID = BQD + \sum_{j=1}^l S_j \quad (2)$$

$$IMN_p = \frac{Q_i^p + S_j}{Q_i^b} \quad (3)$$

$$IKN_p = 1 + \frac{ID\%}{100 - ID\%} \quad (4)$$

Istehsalçının dəstəklənməsinin faizlə ifadə olunan göstəricisi (İD%) aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$ID\% = \frac{ID}{\sum_{i=1}^k H_i^p \cdot Q_i^p + \sum_{j=1}^l S_j} \quad (5)$$

Burada Q_i^p - i -ci növ kənd təsərrüfatı məhsulunun qiymətini; Q_i^b - i -ci növ kənd təsərrüfatı məhsulunun sərhəddəki qiymətini; H_i^p - i -ci növ kənd təsərrüfatı məhsulunun istehsal həcmi; S_j - kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara dövlət subsidiyalarının j -cu növünü ifadə edir.

Beynəlxalq təcrübədə kənd təsərrüfatı məhsulları istehlakçılara dəstəyin qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan - istehlakçılara dəstək göstəricisi, istehlakçının müdafiəsinin və istehlakçıya köməyin nominal göstəricilərini xarakterizə edək (cədvəl 2).

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehlakçılara

dövlət dəstəyinin qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan - istehlakçılara dəstək göstəricisinin (İKD), istehlakçının müdafiəsinin nominal göstəricisinin (İKMN) və istehlakçıya köməyin nominal göstəricisinin (İKKN) hesablanması üçün aşağıdakı qaydalar tövsiyə edilir:

$$IKD = \sum_{i=1}^k (Q_i^b - Q_i^d) H_i^m + \sum_{n=1}^r T_n \quad (6)$$

$$IKKN_m = Q_i^d / Q_i^b \quad (7)$$

$$IKKN_m = 1 - \frac{IKD\%}{1 - IKD\%} \quad (8)$$

Istehlakçının dəstəklənməsinin faizlə ifadə olunan göstəricisi (İKD%) aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$IKD\% = \frac{IKD}{\sum_{i=1}^k H_i^p \cdot Q_i^p + \sum_{n=1}^r T_n} \quad (9)$$

Burada Q_i^d - i -ci növ kənd təsərrüfatı məhsulunun, daxili istehlakçı qiymətini; Q_i^b - i -ci növ kənd təsərrüfatı məhsulunun sərhəddəki qiymətini; H_i^m - i -ci növ kənd təsərrüfatı məhsulunun daxili istehlakının həcmi; T_n - kənd təsərrüfatı məhsulları istehlakçılara n -ci növ transferi ifadə edir.

Çoxfunksiyalı inkişafın tənzimlənməsi. Kənd təsərrüfatının çoxfunksiyalılığının etiraf edilməsi milli iqtisadiyyatda onun oynadığı rola daha geniş rəqərsə baxış tələb edir. Əslində reallığa adekvat olan bu yanaşmanın zəruriliyi, qloballaşma şəraitində özünü daha aşkar şəkildə göstərir. Çoxfunksiyalılıq kənd təsərrüfatında əhalini ərzaq məhsulları, sənayeni xammalla təmin etmək məqsədilə həyata keçirilən istehsal fəaliyyəti ilə yanaşı, ətraf mühitin mühafizəsi və antropogen təzyiqlərin azalması, təbii landşaftın qorunması, kənd əhalisinin məşğulluğu-

nun təminatı, mədəni irsin (o cümlədən, xalq sənət- karlığının) mühafizəsini nəzərdə tutur.

Cədvəl 2. Beynəlxalq təcrübədə (İƏİT) kənd təsərrüfatı məhsulları istehlakçılarında dəstəyin qiymətləndirilməsi üçün tövsiyə edilən göstəricilər

Göstərici	Səciyyə	Şərh
Istehlakçılara dəstək göstəricisi	Kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyi tədbirlərinin sahə məhsulunun istehlakına təsirini ifadə edən ümumiləşdirici göstəricidir. Həmin tədbirlər nəticəsində kənd təsərrüfatı məhsulları istehlakçılara transfertlərin orta illik məcmu dəyərinə bərabərdir.	$IKD > 0$ olduqda kənd təsərrüfatı məhsulları istehlakçıları subsidiyalasdırılır.
Istehlakçının müdafiəsinin nominal göstəricisi	Kənd təsərrüfatı məhsulları üçün istehlakçıların ödədiyi faktiki orta qiymətlərlə arayış (sərhəd) qiymətləri arasında fərqə bərabərdir	Göstəricinin vahiddən kişik olması daxili istehlakçıların dünya qiymətlərindən aşağı qiymətlərlə məhsul aldığını göstərir. Yəni istehlakçılar qiymət mexanizmi vasitəsilə subsidiya alırlar
Istehlakçıya köməyin nominal göstəricisi	Istehlakçının kənd təsərrüfatı məhsulunu satın-aldıqda xərclərinin, arayış qiyməti ilə satın-alınma xərclərinə nisbətini ifadə edir	Göstəricinin vahiddən kişik olması istehlakçıların ölkədə sahə məhsuluna, dünya qiymətlərində sərbəst sövdələşmə şəraitindən az vəsait ödədiyini göstərir

Çoxfunksiyalıq kənd təsərrüfatının tənzimlənməsi sistemində nəzərə alınmaqla, onun nəzəri-metodoloji bazası müvafiq tələblərə uyğun olaraq zənginləşdirilməkdədir. Təbii ki, belə vəziyyət kənd təsərrüfatının və onunla bilavasitə əlaqədar olan sahələrin inkişafının tənzimlənməsi sistemində istifadə olunan göstəricilərin tərkibinə təsirsiz qalmır. Ekoloji böhran amilinə diqqət artdıqca, bu təsirin daha geniş əhatə dairəsinə malik olacağı gözlənilir. Yeri gəlmişkən, bir məsələni qeyd etməyi məqsəduyğun hesab edirik. Aqrar və aqrar-sənaye sahələrinin inkişafının tənzimlənməsində kənd təsərrüfatının çoxfunksiyalıqlığının önə çəkilməsi, əsasən daha çox sosial-ekoloji və ekoloji- iqtisadi prosesləri xarakterizə edən göstəricilərin təhlilə cəlb edilməsini nəzərdə tutur. Haqqında danışılan göstəricilərin hesablanmasının metodiki bazasının təşəkkül mərhələsində olduğunu nəzərə alaraq, onların formalaşdırılması meyarlarının əsaslandırılmasına diqqət artırılmalıdır. Bununla belə, unutmamaq olma ki, kənd təsərrüfatının çoxfunksiyalı inkişafı mühitin təhlili və proqnozlaşdırılması üçün get-gedə daha çox sosial-ekoloji və ekoloji- iqtisadi göstəricilərdən istifadə, tənzimlənmənin çevikliyi və idarəetmə qərarlarının əsaslandırılması və qəbulu proseslərinin operativliyinə mənfi təsir edə bilər. Odur ki, tənzimləmə prosesində tətbiq edilən göstəricilərin sayı və müxtəlifliyinin, onların təhlili və proqnozlaşdırılmasının müddət və səmərəlilik meyarlarının şərtləndirdiyi yuxarı həddinə etinasızlıq arzuolunmaz nəticələr verə bilər.

İndi isə, kənd təsərrüfatının sosial, iqtisadi, ekoloji və digər amillərin təsiri altında formalaşan çoxfunksiyalı inkişaf mühitinin metodiki bazasına qoyulan tələbləri, ilkin yanaşmada, xülasə edək:

- istifadə edilən göstəricilərin qarşılıqlı əlaqəli elastikliyi qiymətləndirilməlidir;

- bitkiçilikdə və heyvandarlıqda istehsal texnologiyalarının iqtisadi – bioenergetik səmərəliliyini, habelə, alternativ enerji (bioyanacaq) hasilatında kənd təsərrüfatının rolu və potensial imkanlarını əks

etdirən göstəricilər dəqiqləşdirilməli və onların hesablanması qaydaları tipikləşdirilməlidir;

- kənd ərazilərinin dayanıqlı inkişafı göstəriciləri sistemləşdirilməli, həmin ərazilərə ictimai nəzarət mexanizminin kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikaları dəqiqləşdirilməlidir;

- çoxfunksiyalı inkişafın ekoloji, ekoloji-iqtisadi, iqtisadi-etik (deyə ki, ekoloji kənd təsərrüfatının inkişafının iqtisadi-etik əsaslarının təşkil edən prinsiplər kimi sağlamlıq, ekoloji, ədalət və qayğı prinsiplər götürülür) göstəricilər sistemi formalaşdırılmalıdır. Onu da qeyd edək ki, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının iqtisadi-etik əsaslarının formalaşdırılmasında aparıcı rol oynayan Beynəlxalq Ekoloji Kənd Təsərrüfatının Hərəkəti Federasiyası (International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM), “toplanmış biliklərin və informasiyanın mübadiləsindən başqa IFOAM həm də ayrı-ayrı beynəlxalq təşkilatlarda ekoloji hərəkəti təmsil edir. Məsələn, Federasiyanın Birləşmiş Millətlər Təşkilatında məsləhətçi statusu vardır. Federasiya böyük informasiya mübadiləsi imkanına malikdir” (4, s.90).

Dövlətin sosial-iqtisadi inkişaf prioritetlərinə əsaslanan fəal iştirakına yönəlik tənzimlənmənin gedişi və nəticələri bu prosesdə tətbiq edilən statistik və iqtisadi-riyazi üsullardan istifadə halında konkret təsir kəmiyyətcə ifadə alır. Belə ki, məqsədyönlü struktur dəyişikliklərini, investisiya və innovasiya fəallığının təşviqinə yönəlmiş sistemli tədbirlərin icrasının start vəziyyətini qiymətləndirmək və onun nəticələrini proqnozlaşdırmaq üçün istifadə olunan digər üsullarla müqayisədə statistik (iqtisadi qruplaşdırma, ekstropolyasiya, indeks metodları və i.a.) və iqtisadi-riyazi üsullardan (istehsal funksiyalarının qurulması, xətti, qeyri-xətti, diskret, stoxastik proqramlaşdırma, ehtiyatların idarə edilməsi və s.) istifadə tənzimləyici tədbirlərin gedişi və nəticələrinin kəmiyyətcə ifadəsi imkanlarını dəfələrlə artırır.

Aqrar sahədə xüsusilə çoxfunksiyalı inkişafın tənzimlənməsi sisteminin metodiki təminatında, normativlərdən istifadə mühüm yer tutur. Tənzim-

lēmədə çoxsaylı norma və normativlərdən istifadə onun nəticələrinin kəmiyyət xarakteristikalarını zənginləşdirir. Haqqında danışılan normativlərə :

- xammal, material və yanacaq sərfini normalaşdıran texniki-iqtisadi normativlər;
- maliyyə normativləri, vergilər, büdcəyə ödəmələr, transfertlər, bank fəaliyyətini nizamlamağa xidmət edən uçot dərəcəsi, məcburi ehtiyatların həcmi xarakterizə edən iqtisadi normativlər;
- yaşayış minimumu, rəşional istehlak, istehlak bñdcəsini əhatə edən sosial normativlər;
- torpaqların, havanın, suyun çirklənməsinin yol verilən həddini əks etdirən ekoloji normativlər aid olunur.

Haqqında danışılan normativlərin yenilənməsi tezliyi aqrar sahədə tənzimlənmə sisteminin metodiki təminatının təkmilləşdirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyətli istiqamət sayılır. Məsələ ondadır ki, tənzimləmə prosesində istifadə edilən norma və normativlərin yenilənməsinin arzuolunan tempi əldə edilmədikdə, köhnəlmiş norma və normativlər, təsərrüfatçılığın mövcud vəziyyətini və inkişaf

meyillərini real qiymətləndirilməsinə mane olur. Haqqında danışılan temp həddindən artıq yüksək olduqda isə, aqrar sahənin inkişafının məqbul iqtisadi mühitinin formalaşmasında institusional xarakterli problemlər yarađır.

Nəticə. Müasir aqrar fəaliyyətin tənzimlənməsinin metodiki bazasında tipikləşdirmə və ölkəyə aid özünəməxsusluqların nəzərə alınması kimi iki meylin uzlaşdırılması prosesi gedir. Bu baxımdan, sahəyə dövlət dəstəyinin xarakteristikası və prioritetlərin əsaslandırılması üçün istifadə edilən göstəricilərin beynəlxalq təcrübəyə əsasən seçilməsi imkanları xüsusi diqqətəlayiqdir.

Kənd təsərrüfatının çoxfunksiyalı inkişaf mühitinin metodiki bazası-göstəricilərin qarşılıqlı əlaqəli elastikliyi qiymətləndirməyə, istehsal texnologiyalarının iqtisadi – bioenergetik səmərəliliyini qiymətləndirməyə, kənd ərazilərinin dayanıqlı inkişafını, habelə çoxfunksiyalı inkişafın ekoloji-iqtisadi və iqtisadi-etik prinsiplərinə münasibəti xarakterizə etməyə imkan verməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1.Salahov S.V. Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi problemləri. Bakı, "Nurlar", 2004, 504s. 2.Математика и кибернетика в экономике. Словарь —справочник. Москва, «Экономика», 1975, 700 с., s.474. 3.Комарова И.В. Государственная поддержка аграрного сектора России и Украины: сравнительный анализ с использованием международных показателей. Научный журнал КубГАУ, №55(1),2010. www.ej.kubaqro.ru/2010/01. 4.Babayev A.H., Babayev V.A.Ekoloji kənd təsərrüfatının əsasları. Bakı, "Qanun",2011, 544s.

Характеристика методической базы системы государственного регулирования аграрного сектора

Н.Ю.Гусейнгулиев

Эффективность действующей системы государственного регулирования аграрного сектора, в условиях реализации курса инновационно-интенсивного развития, в решающей степени зависит от формирования адекватной методической базы. Этим и другими факторами обуславливаются актуальность вопросы комплексной характеристики методической базы государственного регулирования данного сектора. Статья посвящена вопросам данного порядка.

Ключевые слова: методическая база, показатели, регулирование, аграрная отрасль, господдержка

Characteristic of methodical base of system of state regulation of agrarian sector

N.Y.Huseynkuliyev

Efficiency of operating system of state regulation of agrarian sector, in the conditions of realization of a course of innovative and intensive development, in a decisive measure depends on formation of adequate methodical base. By this and other factors are caused relevance of questions of the complex characteristic of methodical base of state regulation of this sector. Article is devoted to questions of this order.

Keywords: methodical base, regulation indicators, agrarian branch, state support